

RELAȚIILE DINTRE BISERICĂ ȘI STAT ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL*

De lect. dr. Remus Mihai FERARU

Abstract: Saint Maximus the Confessor (580 – 662) was the most remarkable theologian of his time. After the conquest of Syria, Palestine and Egypt by the Arabs, many Orthodox monks, priests and bishops took refuge in Northern Africa, which became the Orthodox resistance center against monothelite heresy, supported by the imperial power and the patriarchate of Constantinople. Among the refugees who arrived in the Orient was Saint Maximus the Confessor. In short time, he became leader of the Orthodox opposition and the tenor of Byzantine theology. Starting from 634 until his arrest in 653, Maximus the Confessor got zealously involved in fighting monothelism. In 655, imperial authorities in Constantinople put Saint Maximus on a political trial. He was accused of high treason and damages against the imperial majesty. *Trial documents* evoke his vision regarding the relationships between the Church and state. In his opinion, Church dogma should not, under any circumstances, be modified for the purpose of concession and compromise, and the Emperor must leave leadership of the Church to the bishops. Saint Maximus starts from the premise that in faith and dogma there can exist only exactness and rigorousness, with no place for concession and compromise. The Emperor is a layman and has no right to make decisions in matters of faith, that being solely the duty of the Church. These ideas were put in practice on the occasion of the VI-th Ecumenical Synod of Constantinople (680-681) which condemned monothelism and rehabilitated Orthodoxy.

Keywords: Church, state, synod, monothelism, Saint Maximus the Confessor

Sfântul Maxim Mărturisitorul (580-662) a fost o personalitate emblematică a secolului al VII-lea. El ni se înfățișează astăzi ca cel mai remarcabil teolog bizantin al epocii sale. Teologii contemporani îl consideră pe Maxim Mărturisitorul drept „adevăratul părinte al teologiei bizantine” și „spiritul cel mai universal al secolului al VII-lea”¹. Opera maximiană acoperă toate spectrele teologiei creștine: învățătura despre Sfânta Treime hristologie, soteriologie, pnevmatologie, cosmologie, antropologie, spiritualitate, eclesiologie și exegeză. Pe de altă parte, Sfântul Maxim s-a distins ca „un om de acțiune” și un adevărat *mărturisitor al dreptei credințe*. În paralel cu redactarea operei sale teologice, Maxim Mărturisitorul s-a implicat activ în conflictul dintre Biserică și stat care s-a declanșat în timpul domniei împăratului Heraclius (610-641) și a atins apogeul în timpul succesorului său, Constant al II-lea (641-668). Ilustrul monah s-a manifestat ca

* Acest articol este publicat în limba franceză în Actele Colocviului internațional *Comunicare și cultură în România europeană*, ediția a III-a, 03-04 octombrie, 2014, Szeged (Ungaria).

¹ Jaroslav Pelikan, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrine*, vol. II: *Spiritul creștinătății răsăritene (600-1700)*, traducere și note de Pr. Prof. Nicolai Buga, Ed. Polirom, Iași, 2005, p. 37.

un important factor de decizie pe scena vieții politico-religioase a Bizanțului, într-un moment în care Imperiul era scindat în interior de conflictele religioase provocate de criza monotelismului și amenințat la hotare de expansiunea arabă. Bogata corespondență maximiană și *Actele procesului Sfântului Maxim Mărturisorul* evocă acțiunile sale – care au vizat apărarea dreptei credințe și combaterea ereziei – gândirea sa politică și perspectiva sa inovatoare cu privire la relațiile dintre *sacerdotium* și *imperium*. Această din urmă problematică face obiectul studiului nostru care își propune să abordeze viziunea maximiană referitoare la relațiile dintre Biserică și stat.

1. Circumstanțele declanșării conflictului între Biserică și stat

Îndată după înfrângerea definitivă a perșilor (ianuarie 628), împăratul Heraclius (610-641) a urmărit să refacă unitatea Imperiului, slăbit din pricina disputelor religioase dintre calcedonieni și necalcedonieni (în special monofiziții, care erau foarte numeroși în Siria, Palestina și Egipt). Heraclius, de comun acord cu patriarhul Constantinopolului, Sergius năzuiau să obțină ralierea calcedonienilor și a comunităților monofizite din Armenia, Siria, Palestina și Egipt la o formulă de credință care recunoștea existența a două *naturi* sau *firi* în Hristos, însă a unei singure *lucrări* – *m...a τῆς ἡσυχίας* – (*monoenergismul*). În Egipt, la fel ca în celelalte provincii orientale, împăratul Heraclius nu a întârziat să-și pună în aplicare planul său de unire a monofiziților cu Biserica imperială. În 630/631, împăratul l-a numit patriarh al Alexandriei pe Cyrus, fostul episcop de Phasis, câștigat pentru cauza monoenergismului. La 3 iunie 633, patriarhul Cyrus a reușit să realizeze unirea unei fracțiuni a monofiziției moderați (*Teodosienii*) cu Biserica *melkită* calcedoniană, pe baza formulei *despre o singură lucrare în Hristos*². Unirea săvârșită de Cyrus la Alexandria a generat reacția promptă a monahului palestinian Sofronius care l-a implorat pe patriarh să nu publice decretul de unire care proclama *monoenergismul*. Sfântul Sofronie susținea că trebuie neapărat să se admită două «lucrări» în Hristos și nu una, lucrarea situându-se la nivelul firilor (*naturilor*) și nu la nivelul persoanei Mântuitorului. Îndată după instalarea sa pe scaunul patriarhal al Ierusalimului (la începutul anului 634), Sfântul Sofronie a trimis o scrisoare sinodală (*Sinodikon*) patriarhului

² Pauline Allen, *Sophronius of Jerusalem and Seventh-Century Heresy. The Synodical Letter and other documents*, Oxford University Press, Oxford, 2009, (Document 3), pp. 170-172 (abreviat *infra*, *Sophronius of Jerusalem*); Christian Lange, *Mia Energeia. Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heraclius und des patriarchen Sergius von Constantinopel*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2012, pp. 575-581; Louis Bréhier, René Aigrain, *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, vol. V: *Grégoire le Grand, les États barbares et la conquête arabe (590-757)*, Bloud et Gay, Paris, 1938, p. 118.

Sergius și tuturor celorlalți patriarhi și episcopi ai pentarhiei în care mărturisea dualitatea lucrărilor în Iisus Hristos³.

Răspunsul Constantinopolului la scrisoarea sinodală a Sfântului Sofronie l-a constituit promulgarea de către împăratul Heraclius a decretului imperial *Ekthesis* (septembrie-octombrie 638). Decretul *Ekthesis* interzicea folosirea expresiilor *o lucrare* (*m...a ἡ ἰσχύς*) sau *două lucrări* (*δύο ἰσχύεις*) în Iisus Hristos, însă cerea să fie mărturisită *o singură voință* în Hristos (*ἡ ἰσχύς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὁλοκλήρου Θεοῦ ὁμολογούμενου*)⁴. Prin favorizarea expresiei *o singură voință*, *Ekthesis*-ul „a contribuit la transformarea monoenergismului în monotelism”⁵. Totodată, decretul *Ekthesis* a contribuit la izbucnirea conflictului dintre Biserică și stat. *Ekthesis*-ul a fost acceptat de către majoritatea episcopilor răsăriteni, însă a fost respins de Biserica Romei⁶.

2. Sfântul Maxim Mărturisitorul și monotelismul

Rezistența împotriva *monotelismului*, susținut de către puterea imperială de la Constantinopol, s-a concentrat, într-o primă fază, în Africa de Nord. În urma cuceririi Siriei, Palestinei și Egiptului de către arabi (între 636 și 640), mulți călugări, preoți și probabil chiar episcopi s-au refugiat în Africa de Nord care a devenit nu numai locul unor tulburări religioase – căci printre refugiați se aflau și numeroși monofiziți – ci mai ales centrul de rezistență ortodoxă împotriva monotelismului⁷. Printre refugiații din Orient care trăiau în Africa se afla și Sfântul Maxim Mărturisitorul. După biografia tradițională (*Viața greacă*), Sfântul Maxim s-ar fi născut la Constantinopol⁸.

³ Christoph von Schönborn, *Sofronie al Ierusalimului. Viața monahală și mărturisirea doctrinară*, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Ed. Fundația Anastasia, București, 2007, p. 118, 226.

⁴ Pauline Allen, *Sophronius of Jerusalem*, (Document 9: *Ekthesis*), p. 214.

⁵ V. Grumel, *Recherche sur l'histoire du monothélisme*, în *Echos d'Orient*, no. 29, 1930, p. 20.

⁶ Charles Joseph Hefele, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, trad. Par Dom. H. Leclercq, vol. III/1, Éditeurs Letouzey et Ané, Paris, 1909, pp. 390-392. Venance Grumel, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I: *Les Actes des Patriarches*, Fasc. I: *Les Regestes de 381 à 715*, Socii Assumptionistae Chalcedonenses, Constantinople-Istanbul, 1932, pp. 117-118, nr. 293 (abreviat *infra Les Regestes*).

⁷ Charles Diehl, *L'Afrique byzantine (533-709). Histoire de la domination byzantine en Afrique*, Éd. Ernest Leroux, Paris, 1896, p. 543; vezi și Hans-Georg Beck, *Istoria Bisericii Ortodoxe din Imperiul Bizantin*, traducere din limba germană și studiu introductive Vasile Adrian Carabă, Ed. Nemira, București, 2012, p. 136.

⁸ *Sfântul Maxim Mărturisitorul (580-662) și tovarășii săi întru martiriu: papa Martin, Anastasie Monahul, Anastasie Apocrisiarul. „Vieți” – actele procesului – documentele exilului*, traducere și prezentare de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2004, cap. 2, p. 60 (abreviat *infra Sfântul Maxim și tovarășii săi*); o altă biografie scrisă în siriacă de către

Viața greacă ne informează că Sfântul Maxim a fost secretarul împăratului Heraclius. În jur de 613/614, el a intrat în monahism, retrăgându-se la mănăstirea Chrysopolis (Scutari), în apropierea Constantinopolului. Prin 626, ca urmare a invaziei persane, Maxim a emigrat în Africa de Nord, stabilindu-se la Cartagina; în 633 l-a reîntâlnit aici pe monahul Sofronie – viitorul patriarh al Ierusalimului (634-638) – pe care îl cunoscuse anterior în Palestina⁹. După moartea mentorului său Sofronie (638), Sfântul Maxim s-a angajat într-o luptă deschisă împotriva monotelismului, pe care l-a combătut cu vigoare, susținând mărturisirea necondiționată a *diotelismului*, drept criteriu al dreptei credințe. Începând de acum viața sa se va confunda cu istoria ereziei monotelite pe care el a descoperit-o destul de târziu (prin 634). În scurt timp, Maxim Mărturisitorul a devenit liderul opoziției ortodoxe și cel mai remarcabil teolog al epocii sale¹⁰.

Începând din 640, Sfântul Maxim s-a implicat direct în disputa monotelită. El se bucura de notorietate și de un imens credit spiritual atât la Constantinopol cât și în Africa de Nord și Italia; era o persoană foarte influentă, nu doar datorită autorității sale spirituale și competenței sale intelectuale, ci și datorită strânselor relații pe care le avea cu o serie de persoane de la curtea imperială din Constantinopol¹¹. Însă este evident că rețeaua sa de relații era mult mai extinsă la Cartagina decât în capitala imperială. În scurt timp, Maxim a devenit consilierul teologic al guvernatorilor Africii bizantine Petru, Gheorghe și Grigorie de care îl lega o strânsă prietenie¹². În 645, exarhul Grigorie a prezidat dezbaterea publică de la Cartagina dintre Maxim și Pyrrhus, fostul patriarh al Constantinopolului (638-641); această dispută teologică – câștigată de Sfântul Maxim – s-a încheiat cu un rezultat destul de surprinzător: convertirea formală a lui

monotelitul Gheorghe de Reshaina îi atribuie lui Maxim o origine palestiniană, *ibidem* (*Viața siriacă*), p. 209.

⁹ *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, pp. 62-63; 65-66; vezi și Gilbert Dagron, Pierre Riché, André Vauchez, (coord.), *Histoire du Christianisme des origines à nos jours*, vol. IV: *Évêques, moines et empereurs (610-1054)*, Les Éditions Desclée, Paris, 1993, p. 50.

¹⁰ Gilbert Dagron, Pierre Riché, André Vauchez, (coord.), *op. cit.*, vol. IV, p. 50.

¹¹ Sfântul Maxim i-a adresat două scrisori eunucului Ioan Cubicularul, un om foarte influent la curtea imperială, cerându-i să obțină revenirea la Cartagina a fostului prefect Gheorghe, care fusese revocat din funcție. Însă tentativa sa nu a avut sorți de izbândă. În locul lui Gheorghe a fost numit exarh al Africii Grigorie, Jacques-Paul Migne *Patrologia Graeca; Patrologiae cursus completus, series graeca*, 91, Paris, 1863, col. 641-648 (abreviat *infra*, PG); Christian Boudignon, *Maxime était-il constantinopolitain ?*, în B. Janssens, Roosen și P. van Deun (ed.), *Philomathestatos. Studies in Greek and Byzantine Texts Presented to Jacques Noret for his Sixty-Fifth Birthday*, „Orientalia Lovaniensia Analecta”, nr. 137, 2004, pp. 26-27 ; vezi și Charles Diehl, *op. cit.*, p. 525; 543-552.

¹² Lars Thunberg, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisitorul. Microcosmos și Mediator*, traducere din limba engleză de Anca Popescu, Ed. Sofia, București, 2005; vezi și Chr. von Schönborn, *op. cit.*, pp. 92-93.

Pyrrhus la ortodoxie și plecarea sa la Roma (sfârșitul lui 645 / începutul lui 646)¹³. Sfântul Maxim Mărturisitorul l-a însoțit pe Pyrrhus la Roma, unde a rămas până în 653/655; el va locui la mănăstirea refugiaților palestinieni Sfântul Savva (*Cellae Novae*) de pe colina Aventin¹⁴.

Începând din 646, rezistența antimonetelită s-a concentrat în vechea capitală imperială, avându-l ca lider necontestat pe Sfântul Maxim Mărturisitorul. În 646, cu siguranță la instigarea Sfântului Maxim, episcopii africani din Numidia, Byzacene, Mauretania și Africa Proconsulară au convocat sinoade în mai multe orașe nord-africane, care au condamnat în unanimitate ca eretică doctrina monotelită favorizată de către guvernarea bizantină; sinoade similare contra ereziei monotelite s-au întrunit în Sicilia și Sardinia¹⁵. Sinodalii africani au cerut, cu acordul exarhului Grigorie, abolirea decretului *Ekthesis*. Ei le-au adresat scrisori patriarhului Pavel al II-lea, pentru a-l îndemna să revină la credința formulată de către primele cele cinci sinoade ecumenice, împăratului Constans al II-lea, pentru a-i cere anularea *Ekthesis*-ului și papei Teodor, pentru a-l informa despre măsurile luate de aceste sinoade. Episcopii africani l-au rugat pe papă să-și folosească autoritatea pentru a-l determina pe patriarhul Pavel al Constantinopolului să renunțe la erezie, iar în caz contrar, „el să fie îndepărtat ca un membru bolnav al trupului Bisericii lui Hristos”¹⁶.

Opoziția față de puterea imperială bizantină nu a întârziat să ia o turnură politică extrem de primejdioasă. Exarhul Africii de Nord, Grigorie s-a revoltat împotriva împăratului, găsind sprijin nu doar la populația imperială nord-africană, ci și la triburile maure vecine. El însuși a fost proclamat

¹³ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Disputatio cum Pyrrho*, în PG 91, col. 287-288; vezi și *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, cap. 14-15, pp. 71-74; Friedhelm Winkelmann, *Die Quellen zur Erforschung des monoenergetisch-monotheistischen Streites*, în „Klio”, 69/2, 1987, p. 534, nr. 92; Ioan I. Ică, *Probleme dogmatice în Dialogul Sfântului Maxim Mărturisitorul cu Pyrrhus*, în „Ortodoxia”, nr. 3, 1960, pp. 350-374; Pr. Prof. I. G. Coman, „Și Cuvântul Trup S-a Făcut”. *Hristologie și mariologie patristică*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993, pp. 271-291.

¹⁴ *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, p. 41, 219-220. Mănăstirea Sfântul Savva de pe colina Aventin a fost una dintre cele trei mănăstiri din Roma care adăposteau monahi răsăriteni refugiați aici în urma invaziei arabilor în Palestina; cf. L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 164, care afirmă că Sfântul Maxim Mărturisitorul a rămas la Roma până la sinodul de la Lateran (649); cu privire la comunitatea monastică răsăriteană din Roma, vezi Jean-Marie Sansterre, „Le Monachisme byzantin à Rome”, în *Bisanzio, Roma e l'Italia nell'Alto Medioevo*, Settimane di studio 34, Fondazione Centro Italiano di Studi Sull'Alto Medioevo, Spolète, 1988, p. 704. pp. 701-746.

¹⁵ *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, cap. 14, pp. 71-72.

¹⁶ John F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, p. 307; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, pp. 164-165; Ch. J. Hefele, *op. cit.*, vol. III/1, pp. 426-430; F. Winkelmann, *art. cit.*, pp. 535-536, nr. 98, 99, 100, 101.

împărat de către trupele sale. Guvernarea monotelită de la Constantinopol a perceput evenimentele derulate în Africa ca un complot împotriva statului, în care ar fi fost implicați exarhul Grigorie, Maxim și papa Teodor (642-649). Bănuielile autorităților bizantine au fost confirmate de revolta lui Grigorie împotriva lui Constant al II-lea (646). În plus, relația dintre exarhul Grigorie și Sfântul Maxim Mărturisitorul era de notorietate publică. De asemenea se știa că Grigorie l-a primit la curtea sa pe patriarhul Pyrrhus – depus din scaunul patriarhal constantinopolitan de către Constant al II-lea (641) – pe care dorea să-l câștige drept patriarh legitim¹⁷. În ciuda acuzațiilor lansate la adresa lui Maxim că i-ar fi acordat sprijin exarhului Africii, Sfântul Părinte a negat orice implicare în revolta lui Grigorie¹⁸. Arabii vor scăpa guvernarea bizantină de consecințele nefaste pe care ar fi putut să le aibă revolta exarhului Africii pentru stat. În 647, după cucerirea Egiptului, trupele arabe au lansat un atac neașteptat împotriva exarhatului Africii de Nord; uzurpatorul Grigorie își va găsi moartea în luptele cu arabii de la Sufetula; după victorie, aceștia din urmă au jefuit Sufetula, reședința lui Grigorie și s-au retras, pretinzând în schimb un tribut consistent. Exarhatul Cartaginei va rămâne în continuare în stăpânirea Imperiului Bizantin¹⁹.

Evenimentele derulate în Africa au avut un puternic ecou la Roma. Încurajat de deciziile sinoadelor africane și sfătuit de către Sfântul Maxim Mărturisitorul, papa Teodor a rupt formal comuniunea cu patriarhul Pavel al Constantinopolului. În urma unui schimb de scrisori, în 642/643, pontiful roman l-a excomunicat pe patriarhul Pavel; acesta din urmă a reacționat cu violență, demolând altarul de la reședința constantinopolitană a apocrisiarilor papali, aflată în palatul Placidia²⁰. Eșecul politicii monotelite devenea din ce în ce mai evident chiar și la Constantinopol. Speranțele de a-i uni pe calcedonieni și necalcedonieni prin formula monotelită fuseseră năruite de victoriile arabilor în Siria și în Egipt. În schimb, Italia și Africa, care se împotriveau monotelismului, se aflau în conflict deschis cu puterea imperială de la Constantinopol²¹.

În această conjunctură politico-religioasă deosebit de defavorabilă pentru Imperiu, împăratul Constant al II-lea și-a dat seama de necesitatea

¹⁷ Jean Meyendorff, *Unité de l'Empire et divisions des Chrétiens. L'Église de 450 à 680*, traduction de l'anglais par Françoise Lhoest revue par l'auteur, Les Éditions du Cerf, Paris, 1993, pp. 384-385 ; Jan Louis van Dieten, *op. cit.*, p. 84; Hans-Georg Beck, *op. cit.*, p. 136.

¹⁸ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Viața greacă)*, p. 118.

¹⁹ Georgije Ostrogorski, *Histoire de l'État byzantin*, traduit de l'allemand par J. Gouillard, Les Éditions Payot, Paris, 1996, pp. 148-149; Hugo Rahner, *L'Église et l'État dans le christianisme primitif*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1964, pp. 278-281; cf. L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 165.

²⁰ Gilbert Dagron, Pierre Riché, André Vauchez, (coord.), *op. cit.*, vol. IV, p. 43.

²¹ Jean Meyendorff, *op. cit.*, 385.

unei reconcilieri religioase între calcedonieni și monoteiști. Pe de altă parte, curtea imperială, înțelegând primejdia unei rupturi de Roma, a avut în vedere căutarea unei soluții imperative în vederea unei reconcilieri cu papalitatea. Acesta a fost momentul în care, la recomandarea și cu sprijinul patriarhului Pavel, împăratul Constant al II-lea a promulgat decretul *Typos* (septembrie 648). *Typos*-ul anula *Ekthesis*-ul împăratului Heraclius și interzicea orice fel de discuție despre una sau două lucrări, respectiv una sau două voințe în persoana Mântuitorului Iisus Hristos²².

Roma a ripostat fără întârziere față de decretul *Typos*, prin organizarea sinodului de la Lateran în 649, în timpul papei Martin I. De altfel, acest sinod antimonotelit fusese plănuț de către papa Teodor, în timpul căruia s-a concentrat la Roma opoziția față de decretul *Typos*. Sfântul Maxim a participat activ la lucrările sinodului. El a pregătit o parte din documentația patristică necesară; a luat parte la dezbaterile din cadrul sinodului, redactând unele documente și, deși era simplu călugăr, a semnat unele decizii sinodale²³. În definiția dogmatică a sinodului se mărturisește existența a două voințe și două lucrări în Hristos, care corespund celor două firi ale Mântuitorului și care sunt unite într-unul și același „lucrător” sau „subiect operant”²⁴.

²² J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. X, Graz-Austria, Akademische Druck-U. Verlagsanstalt, 1960-1961, col. 1029-1032 (abreviat *infra*, Mansi); vezi și Pr. Nicolae Chifăr, *Istoria creștinismului*, vol. II, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2000, p. 237; Ch. J. Hefele, *op. cit.*, vol. III/1, pp. 432-433; F. Winkelman, *art. cit.*, p. 537, nr. 106.

²³ Jean-Claude Larchet, *Sfântul Maxim Mărturisitorul, mediator între Răsărit și Apus*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, ediție îngrijită de preot Dragoș Bahrim, Ed. Doxologia, Iași, 2010, pp. 164-165; semnătura Sfântului Maxim („Maximus monachus”) apare alături de cea a ucenicului său, Anastasie Monahul („Anastasius monachus”) pe „libelul” sau petiția monahilor greci din Roma adresată sinodului de la Lateran, prin care aceștia solicitau condamnarea *Typos*-ului; o dovadă în acest sens ne-o furnizează *Discuțiile de la Bizya și Rhegium* dintre Sfântul Maxim și emisarii patriarhului Petru: „Răspunzându-i cu glas foarte aspru, Epifanie i-a zis: «Ai semnat libelul?»». Și avva Maxim a spus: «Da, l-am semnat»”; petiția monahilor greci din Roma se regăsește printre actele sinodului de la Lateran (Mansi X, col. 910), vezi Diac. Ioan I. Ică jr., *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, p. 162, n. 24; despre implicarea Sfântului Maxim Mărturisitorul în cadrul lucrărilor sinodului de la Lateran, vezi studiul vechi dar foarte util al lui E. Caspar, *Die Lateransynode*, von 649, în „Zeitschrift für Kirchengeschichte”, 1932, pp. 75-137, la care se adaugă studiile mai recente ale lui R. Riedinger, *Aus den Akten der Lateran-Synode von 649*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 69, 1976, pp. 17-38; Idem, *Grammatiker-Gelehrsamkeit in den Akten der Lateran Synode von 649*, în „Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik”, 25, 1976, pp. 57-61; Idem, *Die Lateransynode von 649 und Maxim der Bekenner*, în F. Heinzer, Christoph von Schönborn (éd.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confessor*, Fribourg (Suisse), 1982, pp. 111-121; F. Winkelman, *art. cit.*, p. 538, nr. 110.

²⁴ H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Verbessert, erweitert, ins Deutsche übertragen und unter Mitarbeit von Helmut

Actele sinodului de la Lateran au fost acceptate fără proteste în Apus, însă basileul bizantin le-a respins, reacționând cu brutalitate împotriva Bisericii romane. Un nou exarh, Olympius a fost trimis în Italia, având misiunea să obțină adeziunea clerului apusean la decretul *Typos* și să-l aresteze pe papa Martin. Ajuns la Roma, Olimpiu s-a confruntat cu o puternică opoziție populară. El a profitat de disprețul populației Romei față de Constantinopol și în loc să-și îndeplinească misiunea s-a proclamat, cu acordul papei, șef politic al Italiei pe care astfel o scotea de sub dominația bizantină (650). Bizanțul nu a luat măsuri împotriva lui Olimpiu, a cărui rebeliune a fost de scurtă durată, luând sfârșit odată cu moartea inițiatorului ei în 652, într-o luptă împotriva arabilor în Sicilia²⁵. La 17 iunie 653 noul exarh al Ravennei, Teodor Kalliopas a intrat cu armata în Roma și l-a arestat pe papa Martin I. În noaptea de 18 spre 19 iunie 653, papa a fost scos pe ascuns din Roma, luând drumul exilului spre Constantinopol, unde a ajuns în 17 septembrie 653²⁶.

3. Procesul Sfântului Maxim Mărturisitorul

După arestarea papei Martin I de către exarhul Ravennei Theodor Calliopas²⁷ (17 iunie 653), Sfântul Maxim Mărturisitorul a preluat, pentru scurt timp, conducerea rezistenței „ortodoxe” împotriva guvernării monotelite de la Constantinopol. Se pare că, la scurt timp după arestarea pontifului roman, împăratul Constant al II-lea a poruncit să fie arestat și Sfântul Maxim (foarte probabil în cursul anului 653). Acesta din urmă se afla pe atunci la Constantinopol, unde revenise probabil prin 651 sau 652, pentru a apăra deciziile Sinodului de la Lateran și pentru a încerca să convingă mai

Hoping herausgegeben von Peter Hünemann, 39. Auflage, Herder, Freiburg im Breisgau, Basel, Rom, Wien, 2001., p. 228; É Amann, s. v. „Martin Ier (Saint)”, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris, vol. X/1, Paris, 1928, col. 190-191; Ch. J. Hefele, *op. cit.*, vol. III/1, pp. 445-446; Hans-Georg Beck, *op. cit.*, pp. 137-138.

²⁵ J. F. Haldon, *op. cit.*, pp. 309-310; Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 387; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, pp. 169-170; F. X. Murphy, P. Sherwood, *Constantinople II et Constantinople III*, Éditions de l'Orante, Paris, 1974, pp. 182-183.

²⁶ *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, p. 95; cf. Charles Diehl, *Études sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne (568-751)*, (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, fascicule cinquante-troisième), Éd. Ernest Thorin, Paris, 1888, p. 407.

²⁷ Martin I a fost judecat și condamnat la moarte. În urma intervenției patriarhului Pavel al II-lea, pedeapsa cu moartea i s-a comutat în exil. Martin I a fost exilat la Chersones în Crimeea (17 martie 654), unde a și murit ca martir la 16 septembrie 655, *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, pp. 104-106; Jean Claude Larchet, *Sfântul Maxim Mărturisitorul. O introducere*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, ediție îngrijită de preot Dragoș Bahrim, Ed. Doxologia, Iași, 2013, p. 34; J. F. Haldon, *op. cit.*, p. 310; H. Rahner, *op. cit.*, pp. 278-281; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 172.

multe personalități din capitală, între care și pe patriarhul Pavel, să renunțe la monotelism²⁸.

Sfântul Maxim a fost întemnițat înainte de a compărea pentru prima oară în fața completului de judecată întrunit la palatul imperial din Constantinopol, în mai 655, din ordinul împăratului²⁹. Sfântul Maxim Mărturisitorul și ucenicul său Anastasie Monahul au fost interogați de către patriciul Troilos și de către Serghie Eukratas, în prezența senatului și a patriarhilor Petru al Constantinopolului (654-668) și Macedonie al Antiohiei³⁰. Procesul a debutat prin acuzații politice lansate împotriva lui Maxim. El n-a fost acuzat de erezie, ci de lezarea maiestății imperiale. Judecătorii i-au fixat trei capete de acuzare. În primul rând, Sfântul Maxim a fost acuzat că a predat arabilor Egiptul și Africa; mai precis, i s-a reproșat că a favorizat, cu douăzeci și doi de ani înainte (mai exact în 633), cucerirea Egiptului de către arabi, incitându-l pe patriciul Petru, prefectul Numidiei să nu le opună rezistență sarazinilor³¹. Prima acuzație contra Sfântului Maxim

²⁸ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Viața greacă)*, pp. 78-79. Potrivit *Vieții grecești*, Sfântul Maxim a ajuns la Constantinopol mai devreme decât papa Martin; în 653, Maxim se afla deja în capitala imperială împreună cu discipolii săi, Anastasie Monahul și Anastasie Apocrisiarul; *ibidem (Viața siriacă...)*, p. 220; Jean Claude Larchet, *op. cit.*, (*Sfântul Maxim Mărturisitorul...*) p. 34; Idem, *op. cit. (Sfântul Maxim Mărturisitorul mediator...)*, pp. 170-171; Friedhelm Winkelmann, *Der monenergetisch-monotheletische Streit*, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, 2001, p. 140 (nr. 132); p. 242; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 173; Venance Grumel, *Notes d'histoire et de chronologie sur la vie de Saint Maxime le Confesseur*, în „Échos d'Orient”, Tome 26, nr. 145, 1927, p. 31; E. Montmasson, *La chronologie de la vie de Saint Maxime le Confesseur (580-662)*, în „Échos d'Orient”, Tome 13, nr. 82, 1910, p. 151; cf. Charles Joseph Hefele, *op. cit.*, vol. III/1, p. 461.

²⁹ Conform *Vieții siriace*, pe perioada șederii sale la Constantinopol (651/652), Maxim Mărturisitorul a locuit la palatul Placidia (*ta Plakidias*), reședința apocrisiarilor romani. El a profitat de lipsa împăratului din capitală – Constant al II-lea era plecat într-o expediție militară în Armenia – străduindu-se să câștige cât mai mulți susținători de partea deciziilor formulate de către Sinodul de la Lateran (649), *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Viața siriacă)*, p. 220. După întoarcerea sa din Armenia (653), împăratul Constant al II-lea a convocat un sinod local care l-a condamnat pe Sfântul Maxim pentru nestorianism. Acesta din urmă a fost închis într-o mănăstire de maici pe care le-a convertit la *diotelism*. Toate călugărițele care au îmbrățișat *diotelismul* au fost arse pe rug din ordinul împăratului, Michel le Syrien, *Chronique*, vol. II, éditée pour la première fois et traduite en français par J.-B. Chabot, Paris, Ernest Leroux Éditeur, 1901, XI, 9, pp. 435-436; vezi și Friedhelm Winkelmann, *op. cit.*, pp. 139-140, nr. 131b; p. 242.

³⁰ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 115, 124, 131; Friedhelm Winkelmann, *op. cit.*, pp. 140-141, nr. 132; textul primului interogatoriu al Sfântului Maxim Mărturisitorul se găsește în PG 90, 109C-129D, fiind cunoscut sub numele de *Relatio motionis*.

³¹ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 116: „[...] urăști pe împărat și statul lui, fiindcă tu singur ai predat sarazinilor [arabilor] Egiptul, Alexandria, Pentapole, Tripolis și Africa. [...] Acum 22 de ani [Heraclie], bunicul împăratului de acum, a poruncit răposatului Petru să ia armată și să plece în Egipt împotriva sarazinilor. Și el

este total nefondată, deoarece se știe că Alexandria n-a fost cucerită decât în 642, iar Africa bizantină în 647. Pe de altă parte, nu se poate invoca un presupus sfat epistolar pentru a explica căderea Egiptului și Africii³².

De asemenea, Maxim a fost învinuit de a fi încurajat și favorizat rebeliunea exarhului Africii Grigorie împotriva împăratului Constant al II-lea, în anul 646³³. Serghe Magudan, unul dintre martorii acuzării declarase că, la rândul său, papa Teodor I-a încurajat pe Grigorie să se răzvrătească împotriva autorităților imperiale, după ce aflase că Sfântul Maxim „văzuse în vis” cete de heruvimi care ovaționau victoria exarhului. Pontiful roman îl înștiințase pe exarhul Grigorie că Dumnezeu însuși încuviințase revolta lui împotriva *basileului*, garantând succesul acesteia³⁴. Al doilea cap de acuzare pronunțat împotriva Sfântului Maxim nu are niciun temei real, deși se pare că ilustrul monah n-ar fi fost deloc străin de răzvrătirea exarhului Africii împotriva lui Constant al II-lea. În acest sens, s-ar putea stabili o legătură între convocarea sinoadelor africane, în 646, la îndemnul lui Maxim și cu aprobarea exarhului Africii și răzvrătirea lui Grigorie³⁵.

În al treilea rând, Sfântul Maxim a fost acuzat că a proferat cuvinte jignitoare la adresa împăratului și a negat caracterul său sacerdotal de „împărat și preot după rânduiala lui Melchisedec”. Refuzul Sfântului Maxim de a-i recunoaște împăratului demnitatea de arhiereu a generat o veritabilă dispută între el și acuzatorii săi, referitoare la atribuțiile religioase ale împăratului, la statutul său în cadrul Bisericii și la limitele implicării *basileului* în treburile bisericești.

Primul lucru care i se reproșează Sfântului Maxim este însă faptul de a nu fi creștin adevărat, fiindcă îl urăște pe împăratul Constant al II-lea: „Cum poți fi creștin, dacă-l urăști pe împărat?”³⁶. Maxim a răspuns că nu-l urăște pe împărat, dar nu poate să iubească decât adevărul. Or prevederile *Typos*-ului impus de Constant al II-lea sunt în contradicție cu Simbolul de credință niceo-constantinopolitan, și cu dogmele primelor patru Sinoade Ecumenice și ale Sinodului de la Lateran. Tăcerea impusă de *Typos* duce la suprimarea dogmelor, care constituie singura bază reală de unire a Bisericilor³⁷. În opinia Sfântului Maxim, *Typos*-ul este inacceptabil și de

[Petru] ți-a scris [...], [întrebându-te] dacă-l sfătuiești să plece. Iar tu i-ai scris răspunzându-i și zicându-i să nu facă nimic asemănător, pentru că lui Dumnezeu nu-i place să se dea ajutor statului romanilor pe vremea împărăției lui Heraclie și a neamului său”.

³² Christian Boudignon, *art. cit.*, p. 42.

³³ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 117; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 173; Charles Diehl, *op. cit. (L'Afrique byzantine...)*, p. 556.

³⁴ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 117; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 173; Charles Diehl, *op. cit.*, p. 556.

³⁵ Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 384, 388; Christian Boudignon, *art. cit.*, p. 42.

³⁶ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 115.

³⁷ *Ibidem*, cap. 4, pp. 120-121; cap. 6, p. 125.

aceea a fost pe bună dreptate anatemizat de sinodul de la Lateran și de către papa Martin I, care a fost depus și persecutat pe nedrept³⁸. Singura soluție este ca împăratul să se delimiteze de *Typos*, așa cum a făcut-o la sfârșitul vieții și Heraclie de *Ekthesis*³⁹. De asemenea este necesar ca Constant al II-lea să accepte poziția dogmatică deja formulată la sinodul de la Lateran⁴⁰. Așadar, Sfântul Maxim se opune cu fermitate aplicării deciziilor *Typos*-ului pe care puterea politică dorea să-l impună pentru a salva unitatea Bisericii și existența Imperiului. Maxim recunoaște că a subscris la anatemizarea *Typos*-ului de către Sinodul de la Lateran, precizând că același sinod roman n-a anatemizat și pe împăratul Constant al II-lea⁴¹. Astfel, se poate remarca că, deși a condamnat *Typos*-ul și a negat demnitatea de *arhiereu* a împăratului, Sfântul Maxim n-a contestat niciun moment instituția imperială în sine, nici n-a recuzat rolul împăratului în treburile Bisericii⁴².

Sfântul Maxim Mărturisitorul consideră că acceptarea *Typos*-ului de către Biserică ar însemna un *compromis* cu puterea politică și, inevitabil, o concesie făcută ereticilor. „*Typos*-ul nu făcea altceva decât să sacrifice credința și adevărul de dragul unității și păcii Bisericilor și Imperiului, care trebuiau realizate cu orice preț și prin orice mijloace, inclusiv ale represiei polițienești și compromisului cu erezia și ereticii”⁴³. Sfântul Părinte reproduce discuția purtată la Roma cu patriciul Grigorie – trimisul împăratului Constant al II-lea – care avea misiunea să mijlocească împăcarea dintre papa Teodor și patriarhul Constantinopolului Pavel al II-lea⁴⁴; la sfârșitul anului 648 sau la începutul lui 649, pontiful roman îl excomunicase pe Pavel al II-lea datorită adeziunii sale la monotelism. Patriciul Grigorie a propus ca unirea celor două Biserici să se înfăptuiască pe baza decretului *Typos*, adăugând că „*Typos*-ul nu face o suprimare a rostirilor sfinte, ci doar o tăcere, ca să ajungem la pace prin *economie*”⁴⁵. Grigorie invocă aici

³⁸ *Ibidem*, cap. 12, p. 134.

³⁹ În mod indirect, Sfântul Maxim condamnă și decretul *Ekthesis* promulgat de către împăratul Heraclius prin care s-a impus monotelismul. De altfel, atât decretul *Ekthesis*, cât și *Typos*-ul nu au fost acceptate de către Biserică ca fiind în sine o expresie autorizată a învățăturii ortodoxe. Cele două decrete au fost percepute mai degrabă ca o expresie evidentă a *cezaropapismului* imperial, John Meyendorff, *op. cit.*, p. 215.

⁴⁰ *Ibidem*, cap. 9, p. 130.

⁴¹ *Ibidem*, cap. 10, p. 132: „Eu pe împărat nu l-am anatemizat, ci o hârtie străină de credința ortodoxă a Bisericii”.

⁴² Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 41.

⁴³ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, cap. 4, pp. 121-122: „Iar dacă de dragul «economiei» [compromisului] împreună cu credința cea rea este suprimată și credința mântuitoare, atunci o astfel de formă de pretinsă «economie» este de fapt o separare totală desăvârșită de Dumnezeu și nu o unire. [...]”.

⁴⁴ Jan Louis van Dieten, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁵ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, cap. 4, p. 120.

termenul *oikonomia* care definește o noțiune complexă, tipic bizantină, a cărei origine urcă la Părinții Bisericii; ea își găsește definiția sa cea mai riguroasă în secolele IX-X⁴⁶. Deoarece prevederile *Typos*-ului implicau acceptarea de către Biserică a unui compromis (*oikonomia*) în materie de învățătură de credință, în sensul desființării dogmelor sale, Sfântul Maxim se opune aplicării principiului canonic al *economiei* în materie de dogme și credință. În numele acestui principiu, Maxim rezistă în 655 presiunii monotelitilor. Argumentul invocat în acest sens de către Sfântul Părinte este că, în materie de dogme, nu poate exista decât rigoare și exactitate (*akribeia*) și niciodată concesie și compromis (*oikonomia*)⁴⁷. Prin urmare, Maxim se dovedește a fi un adversar ferm al *acomodării de conjunctură* pe care puterea politică intenționa să o impună Bisericii prin decretul *Typos*, în numele *armoniei* pretinse de interesele salvării unității religioase și a însăși existenței Imperiului⁴⁸. Sfântul Maxim adoptă o atitudine intransigentă, afirmând că preferă mai degrabă schismă în Biserică și comuniune în erezie și heterodoxie decât suprimarea dogmelor, fără de care nu există în principiu Hristos și Biserică⁴⁹. Recunoașterea și mărturisirea a două voințe și două lucrări în Iisus Hristos sunt absolut obligatorii, fiindcă absența lor duce la desființarea celor două naturi, divină și umană, ale Mântuitorului⁵⁰.

Pe de altă parte, prin forma sa, *Typos*-ul reprezintă o imixtiune imperială inacceptabilă în dogmele de credință. Împăratul nu este și preot și doar Biserica are autoritatea de a formula, în sinoadele proprii, învățătura de credință. Cu alte cuvinte, Sfântul Maxim a enunțat principiul că împăratul este un laic și nu are niciun drept să ia decizii în materie de credință, aceasta

⁴⁶ În dreptul canonic, cuvântul *oikonomia* are sensul de *adaptare, acomodare, ajustare, compromis, acord*. *Oikonomia* semnifică modul în care Biserica aplica canoanele, fie cu strictețe și rigoare, fie cu îngăduință și blândețe. De aici rezultă un alt înțeles al termenului *oikonomia* și anume acela de *dispensă de la aplicarea strictă a canoanelor*, ceea ce trimite la ideea de *concesie* și *compromis*. Mai precis, prin *economia ecleziastică*, Biserica era în măsură să-și reducă rigoarea canoanelor sau chiar să suspende aplicarea lor, pentru comunitatea creștinilor, în cazul în care interesele superioare o impuneau; Andrew Louth, *Greek East and Latin West. The Church AD 681-1071*, St Vladimir's Seminary Press Crestwood, New York, 2007, pp. 37-38; vezi și P. Raï, *L'économie dans le droit canonique byzantine des origines jusqu'au XIe siècle. Recherches historiques et canoniques*, în „Istina”, 18 (1973), pp. 272-273; 292-294.

⁴⁷ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 122: „Dar nici un împărat n-a reușit să-i convingă pe de Dumnezeu purtătorii noștri Părinți să se împace prin expresii intermediare [de compromis] cu ereticii de pe vremea lor, ci ei s-au folosit de expresii clare, proprii și corespunzătoare dogmei aflate în cercetare...”.

⁴⁸ *Ibidem*, cap. 7, p. 128: „Dar să nu-l întristezi pe împărat care a făcut *Typos*-ul numai pentru pace, iar nu pentru suprimarea a ceva din cele înțelese în Hristos și care pentru pace a poruncit « economia » tăcerii asupra expresiilor care crează diviziune”.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 123.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 128.

fiind treaba exclusivă a Bisericii. El contestă în mod explicit dreptul împăratului de a defini dogmele⁵¹. Ilustrul monah apără ideea că dogmele sunt de resortul preoților; așadar, împărații nu pot să intervină și să folosească *oikonomia* în domeniul învățaturii de credință, însă cei care au făcut acest lucru au căzut în erezie sau ar fi dus Biserica pe căi greșite fără curajul și sacrificiul episcopilor⁵².

La întrebarea – capcană care îi este adresată de către patriciul Grigorie: „Nu este oare orice împărat creștin și preot?”, Sfântul Maxim răspunde că împăratul este un personaj sacru, însă el nu are caracter sacerdotal, în ciuda formulei retorice care îl asimilează cu Melchisedec „rege și preot”. Așadar, Maxim tăgăduiește funcției imperiale orice caracter sacerdotal. Împăratul nu săvârșește Sfintele Taine. El este pomenit în Biserică după clerici, în fruntea laicilor. Împăratul n-a primit puterea „de a lega și a dezlega”. El se supune Bisericii ca rob al lui Dumnezeu; este membru al comunității eclesiale prin botez și participă la săvârșirea Sfintelor Taine pentru mântuirea sa⁵³. Melchisedec, „rege și preot” în Vechiul Testament este o prefigurare a lui Hristos și nu un model al împăratului creștin. Împăratul trebuie să lase episcopilor conducerea spirituală a Bisericii⁵⁴.

⁵¹ *Ibidem*, p. 122: [...] preoților [episcopilor] le revine cercetarea și definirea dogmelor mântuitoare ale Bisericii universale...”.

⁵² Gilbert Dagron, *Empereur et prêtre. Étude sur le « césaropapisme » byzantin*, ouvrage publié avec le concours du Centre national du livre, Éditions Gallimard, Paris, 1996, p.182.

⁵³ Totuși, împăratul nu are în Biserică un statut similar unui laic obișnuit. Canonul 69 emis la sinodul II Trulan (691/692) interzice intrarea oricărui laic în altarul lăcașului de cult, cu excepția împăratului căruia i se recunoaște privilegiul de a intra aici atunci când aducea daruri pentru sfântul altar, vezi Arhidiacon Prof. Dr. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1992, p. 145. În comentariul său pe marginea canonului 69, canonistul Teodor Balsamon precizează faptul că împăratul nu este un laic obișnuit. În calitatea sa de *Uns al Domnului*, *basileul* poate să intre în sfântul altar, să folosească cădelnița, să binecuvânteze cu tricherul și să rostească omiliile, toate aceste funcții fiind interzise laicilor, vezi Jean-Claude Cheynet, (coord.), *Le monde byzantin*, vol. II: *L'Empire byzantin (641-1204)*, Presses Universitaires de France, Paris, 2007, p. 98.

⁵⁴ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Audierea de la palat [655])*, p. 122: „Și atunci tu ai zis: « Ce deci? Nu este oare orice împărat creștin și preot ? » Iar eu am zis: « Nu este, fiindcă nu stă în preajma jertfelnicului, iar după sfințirea Pâinii nu el o înalță zicând: Sfintele Sfinților!, nici nu botează, nici nu săvârșește mirungerea, nici nu hirotonește ori face episcopi, preoți sau diaconi; nici nu sfințește Biserici, nici nu poartă simbolurile preoției: omoforul și Evanghelia, cum le poartă pe cele ale împărăției: coroana și purpura ». [...] Iar eu am zis: « Melchisedec a fost o prefigurare unică a Unului Dumnezeu a toate Care, fiind prin fire Împărat, S-a făcut după fire Arhiereu pentru mântuirea noastră. [...] La sfânta Anafora [euharistică rostită] deasupra Sfintei Mese, împăratul este pomenit după arhierei, diaconi și tot cinul preoțesc, împreună cu laicii [...] și așa și pe împărății în viață îi pomenește după toți cei sfințiți [cu harul preoției]”.

Refuzând să cedeze și „să colaboreze” cu anchetatorii, cei doi bătrâni monahi au fost trimiși în exil: Sfântul Maxim la Bizya, iar Anastasie Monahul, ucenicul său, la Perberis (ambele forturi în Tracia)⁵⁵. Împăratul și patriarhul încă sperau să-l câștige de partea lor pe Maxim și să-l facă să accepte *Typos*-ul. În acest scop, în august-septembrie 656, ei au trimis la Bizya o delegație condusă de episcopul Teodosie al Cezareei Bithyniei, care a avut o lungă discuție teologică cu Sfântul Maxim. Această discuție a fost consemnată și păstrată sub titlul de *Disputa de la Byzia*. Acum s-a făcut o nouă încercare de a-l determina pe Maxim să admită monotelismul. Întrebat de ce nu stă în comuniune cu Biserica Constantinopolului, Maxim răspunde că din cauza inovațiilor dogmatice proclamate aici începând din 633 prin impunerea monoenergismului⁵⁶. Trecerea sub tăcere a celor două voințe și lucrări în Iisus Hristos – așa cum prevede *Typos*-ul – echivalează cu desființarea sau inexistența lor⁵⁷. Sfântul Maxim afirmă că „corectitudinea dogmelor” emise asigură ortodoxia sinoadelor și nu convocarea sau măcar ratificarea lor de către împărat sau papă; ajunge ca un sinod să nu se abată de la dogmele ortodoxe pentru a fi recunoscut de către Biserică și nu este neapăreată nevoie ca un sinod să fie convocat de către împărat pentru ca el să fie ratificat de către Biserică⁵⁸.

Basileul și patriarhul nu au decât o singură cale canonică de a ieși din impas, și anume să se smerească, imitând pogorârea lui Hristos; de asemenea, ei trebuie să scrie Romei, acceptând credința ei. Sfântul Maxim îi îndeamnă pe împărat și patriarh să imite smerenia lui Hristos pentru mântuirea creștinilor și pentru adevărata pace a Bisericii⁵⁹.

Sfântul Maxim își declară deschis comuniunea cu Biserica Romei care, în opinia lui, se identifică cu Biserica universală, deoarece ea mărturisește credința ortodoxă. Astfel, el consideră că Biserica Constantinopolului care se găsea în erezie, nemărturisind credința ortodoxă, este lipsită de comuniunea cu Dumnezeu și separată de Biserica universală, cu care se află în comuniune doar cei care mărturisesc dreapta credință. De aceea, Sfântul Maxim i-a îndemnat pe împărat și patriarh să intre în comuniune cu Biserica Romei, el considerându-l pe papă – pe atunci reprezentantul singurei Biserici care mărturisea dreapta credință – drept singurul în măsură să primească mărturisirea de credință ortodoxă a

⁵⁵ *Ibidem*, cap. 13, pp. 134-135; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 174.

⁵⁶ *Ibidem*, (*Discuțiile de la Byzia și Rhegium*), cap. 4, p. 141.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 143.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 146-147.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 153: „Și împăratul și patriarhul să accepte să imite pogorârea condescendentă a lui Dumnezeu și să facă primul o ordonanță sub formă de rugămintă, iar celălalt o suplică sinodală către papa Romei, și negreșit se va găsi o modalitate bisericească care permite aceasta, se va împăca cu voi pe această temă din pricina dreptei mărturisiri a credinței”.

patriarhului Constantinopolului și a împăratului și să pronunțe reintegrarea lor în comuniunea Bisericii⁶⁰. Teodosie și Sfântul Maxim se despart îmbrățișându-se, după care, la 9 septembrie 656, Maxim este transferat la mănăstirea Sfântului Teodor de lângă Rhegium, în imediata vecinătate a Constantinopolului, în așteptarea hotărârii împăratului⁶¹.

În septembrie 656, delegația revine cu mesajul lui Constans al II-lea care-i cere lui Maxim, în schimbul acordării unor onoruri imperiale la Sfânta Sofia, să adere la *Typos* ca astfel să se refacă unitatea imperiului. Maxim a refuzat încă o dată propunerea împăratului, pentru că tăcerea edictului, spunea el, este erezie sau apostazie. El este bătut și amenințat că va avea soarta papei Martin fiind trimis în exil la Perberis⁶².

La Perberis, Sfântul Maxim „a fost vizitat la 18 aprilie 658 de emisarii patriarhului Petru (654-666) care l-au anunțat că prin noul papă Vitalian (ales în iunie 657) Biserica Romei a restabilit comuniunea cu Biserica Constantinopolului. Patriarhul Petru l-a invitat pe Maxim să se asocieze și el reconcilierii tuturor patriarhiilor făcută pe baza unei formule de credință de compromis, potrivit căreia în Hristos ar exista o singură lucrare («din pricina unirii lor») cât și două lucrări («din pricina diferenței lor»)»⁶³.

În mai-iunie 662, Maxim, Anastasie Apocrisiarul și Anastasie Monahul au fost aduși la Constantinopol unde au fost judecați și anatemiați de un sinod monotelit care i-a predat autorităților civile pentru a fi pedepsiți. Cei trei monahi au fost flagelați și mutilați în mod barbar, smulgându-li-se limba și tăindu-li-se mâna dreaptă, iar după ce au fost plimbați în derâdere prin oraș, au fost exilați pe viață în Lazica, situată între munții Caucaz la nord și râurile Rioni și Kodori la sud și aflată sub protectorat bizantin. Sfântul Maxim Mărturisitorul a murit în 13 august 662 în castrul Schemaris⁶⁴.

Concluzii

Actele procesului Sfântului Maxim Mărturisitorul evidențiază noua viziune maximiană referitoare la relația dintre Biserică și stat. Interogatoriile Sfântului Maxim Mărturisitorul scot în evidență două idei fundamentale care vor fi enunțate de acum înainte în Orient cu ocazia fiecărui conflict dintre Biserică și stat, și anume: dogmele Bisericii nu trebuie în niciun caz

⁶⁰ Jean-Claude Larchet, *op. cit.*, (*Sfântul Maxim Mărturisitorul, mediator...*) p. 172, 183, 184-185.

⁶¹ *Sfântul Maxim și tovarășii săi (Discuțiile de la Bizya și Rhegium)*, cap. 9, pp. 157-158; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, pp. 174-175.

⁶² *Ibidem*, cap. 13, pp. 165-166.

⁶³ *Ibidem*, p. 24, 169-170.

⁶⁴ *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, p. 168, 183; J. Meyendorff, *op. cit.*, pp. 388-389; H. Rahner, *op. cit.*, pp. 281-283; L. Bréhier, R. Aigrain, *op. cit.*, vol. V, p. 175.

modificate în scopul concesiilor și compromisului, iar împăratul trebuie să lase pe seama episcopilor conducerea spirituală a Bisericii. Viziunea politică a Sfântului Maxim se dovedește a fi total opusă față de cea a împăratului. Pentru Sfântul Părinte, Imperiul este subordonat spiritului de dreptate, în timp ce pentru împărații Heraclizi, credința este subordonată salvării Imperiului. În viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul, împăratul este un laic și nu are niciun drept să ia decizii în materie de credință, aceasta fiind treaba exclusivă a Bisericii. De altfel, din acest punct de vedere, viziunea maximiană referitoare la relațiile dintre Biserică și stat se situează pe aceeași linie cu cea a Părinților Bisericii care l-au precedat, precum Ambrozio de Mediolanum, Atanasie cel Mare sau Ioan Hrisostomul; toți aceștia au insistat ca împărații să nu ia decizii în materie de credință și dogme. Proclamând autoritatea sacerdoțiului în raport cu puterea politică, Sfinții Părinții militau pentru ieșirea Bisericii de sub tutela puterii temporale. Martiriul Sfântului Maxim Mărturisitorul a conferit pozițiilor sale teoretice o valoare de *exemplum*. Aceste idei au fost puse în practică cu ocazia Sinodului al VI-lea ecumenic de la Constantinopol convocat de către Constantin al IV-lea care a condamnat monotelismul și a reabilitat ortodoxia. Definiția dogmatică elaborată de către sinodali interzice formularea unor mărturisiri de credință în scopul reconcilierii cu iudeii, păgânii sau ereticii de orice fel⁶⁵. Cu ocazia Sinodului ecumenic din 681 s-a realizat reconcilierea dintre Biserică și stat, iar împăratul Constantin al IV-lea și-a reluat rolul său de conducător temporal al Bisericii și apărător al ortodoxiei.

⁶⁵ Jaroslav Pelikan, Valerie Hotchkiss, *Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*, vol. I, Yale University Press, New Haven and London, 2003, pp. 218-229.